

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีเป้าประสงค์เพื่อพัฒนาเครื่องมือและระบบการประเมินผลกระทบด้านสิทธิมนุษยชน (Human Rights Impact Assessment: HRIA) ที่สามารถนำไปใช้ได้เหมาะสมในบริบทประเทศไทย โดยอ้างอิงกรอบมาตรฐานสิทธิมนุษยชนระหว่างประเทศและแนวทางอิงสิทธิมนุษยชน (Human Rights-Based Approach: HRBA) งานวิจัยนี้จึงมุ่งเน้นศึกษาองค์ความรู้ของ HRIA ช่องว่างของระบบการประเมินผลกระทบตามกฎหมายที่มีอยู่ของไทยควบคู่กับการพัฒนาใช้ HRIA ตามแนวทางขั้นตอนการประเมินจากคู่มือ HRIA ต่างประเทศ และชี้ให้เห็นถึงศักยภาพของ HRIA ในการเป็นเครื่องมือเชิงป้องกันที่ช่วยเสริมสร้างการคุ้มครองสิทธิของประชาชน โดยเฉพาะประชาชนและชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากการดำเนินการของหน่วยงานภาครัฐและเอกชน

การวิจัยใช้ระเบียบวิธีเชิงคุณภาพ ประกอบด้วย การศึกษาเอกสาร การสัมภาษณ์เชิงลึก การประชุมกลุ่ม และการทดลองใช้ HRIA โดยการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมใน 2 พื้นที่ ได้แก่ พื้นที่โครงการแลนด์บริดจ์ จังหวัดระนองและจังหวัดชุมพร และโครงการแม่เมาะเมืองน่าอยู่ จังหวัดลำปาง ผลการศึกษาชี้ว่า HRIA สามารถช่วยให้มิติด้านสิทธิมนุษยชนได้รับการพิจารณาประเมินอย่างรอบด้าน โดยเฉพาะมิติด้านเศรษฐกิจและสังคมที่มีถูกละเลยในระดับกิจกรรมโครงการซึ่งรวมไปถึงระดับชุมชนพื้นที่ อีกทั้งยังช่วยเปิดพื้นที่ในการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้เสียได้ในทุกขั้นตอนการประเมินที่เสริมจากเครื่องมือการประเมินผลกระทบที่ใช้ในปัจจุบัน

งานวิจัยเสนอให้ HRIA เป็นกลไกสำคัญในการคุ้มครองส่งเสริมสิทธิมนุษยชนในการพัฒนานโยบาย โครงการกิจกรรมต่าง ๆ ของประเทศไทย จึงเสนอแนะการพัฒนา HRIA ดังนี้ (1) เชิงนโยบายและกฎหมาย ให้มีการทบทวนปรับปรุงกฎหมายและกลไกที่เกี่ยวข้องกับระบบการประเมินผลกระทบ โดยจัดตั้งฐานกฎหมายที่รองรับ HRIA และเชื่อมโยง HRIA เข้ากับระบบการประเมินผลกระทบที่มีอยู่ (2) เชิงสถาบันและกลไก ให้มีหน่วยงานกลางที่เป็นอิสระเพื่อพัฒนาและกำกับดูแล HRIA เช่น บทบาทของ กสม. ในการผลักดันเชิงนโยบายและออกเกณฑ์มาตรฐาน รวมทั้งสร้างความร่วมมือกับภาควิชาการและภาคประชาสังคมในการพัฒนาใช้ HRIA และ (3) เชิงเครื่องมือและกระบวนการ HRIA คำนึงถึงผู้ใช้ที่หลากหลาย ซึ่งควรปรับปรุงคู่มือ HRIA ให้เหมาะสมในแต่ละบริบท รวมทั้งการพัฒนาเครื่องมือเก็บข้อมูลที่ใช้จัดทำตัวชี้วัดสิทธิมนุษยชนที่ครอบคลุมสิทธิในสิ่งแวดล้อม สุขภาพ สังคม การมีส่วนร่วมและสิทธิชุมชน รวมทั้งพัฒนาศักยภาพผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกภาคส่วนผ่านการอบรมและการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในการนำ HRIA มาใช้

คำสำคัญ: สิทธิมนุษยชน /เครื่องมือประเมินผลกระทบ /การประเมินผลกระทบด้านสิทธิมนุษยชน/กระบวนการมีส่วนร่วม/ แนวทางอิงสิทธิมนุษยชน

Abstract

This research aimed to develop a Human Rights Impact Assessment (HRIA) tool and system that can be applied appropriately in the Thai context, drawing on international human rights standards and the Human Rights-Based Approach (HRBA). This research focused on examining HRIA knowledge and gaps in existing legal impact assessment systems in Thailand, along with developing HRIA implementations based on international HRIA guidelines. The study also highlighted the potential of HRIA as a preventative tool to enhance the protection of the rights of citizens, particularly those affected by the actions of public and private sector agencies.

The research utilized qualitative methodologies, including document study, in-depth interviews, focus group discussions, and piloting HRIA through participatory action research in two locations: the Land Bridge project in Ranong and Chumphon provinces, and the Mae Moh Pleasant City project in Lampang province. The results indicated that HRIA facilitated comprehensive human rights assessments, particularly the economic and social dimensions, which are often neglected at the project activity level, including the local community level. Furthermore, it facilitated stakeholder participation at every stage of the assessment, complementing current impact assessment tools.

The research suggests that HRIA is an important mechanism for protecting and promoting human rights in the development of various policies, projects, and activities in Thailand. Therefore, it recommends the following developments for HRIA: (1) policy and legal aspects: review and improve laws and mechanisms related to the impact assessment system. This involves establishing a legal base that supports HRIA and linking it with the existing impact assessment system. (2) institutional and mechanism aspects: establish a central, independent agency to develop and oversee HRIA, such as the role of the National Human Rights Commission (NHRC) in advocating for policy and issuing standards, as well as fostering collaboration with academics and civil society.

In HRIA development and implementation; and (3) tools and processes: HRIA takes into account diverse users. The HRIA manual should be adapted to suit each context. This includes developing data collection tools and developing human rights indicators that cover environmental, health, social, participation, and community rights. Capacity building for all stakeholders is also essential, through training and knowledge exchange on the application of HRIA.

Keywords: human rights / impact assessment tool / human rights impact assessment/ participation process /human rights based-approach